

Jiří Urban o dopadu zákona o JZD na československý venkov

12.3.2024 - Martin Vacek | Ústav pro studium totalitních režimů ČR

V únoru 1949 vešel v platnost zákon č. 69/1949 Sb. o jednotných zemědělských družstvech. Podle něj mělo jednotné zemědělské družstvo nahradit všechny dosavadní typy družstev a v každé obci mělo vzniknout jediné univerzální družstvo. Na to, v čem byl pro komunistický režim tento zákon důležitý, jsme se zeptali historika Ústavu pro studium totalitních režimů Mgr. Jiřího Urbana, Ph.D.:

Důležitý byl především pro zemědělskou veřejnost, protože popřel vlastně všechny dosavadní sliby komunistické strany Československa a odstartoval kolektivizaci podle sovětského vzoru, kterou ústy nejvyšších představitelů Komunistická strana Československa (KSČ) do té doby popírala.

Co se vinou toho zákona pak na venkově odehrávalo?

Zákon se do značné míry snažil uvést zemědělskou veřejnost v omyl tím, že vlastně říkal, že se na československém venkově nic převratného dít nebude, že jednotná zemědělská družstva pouze zastřeší dosavadní družstevní projekty na venkově. Je potřeba zmínit, že československý, a předtím český venkov v posledních dekádách Rakouska-Uherska se stal v celosvětovém měřítku vysloveně družstevní velmocí. Družstevní myšlenky ve smyslu „na co nedosáhne jednotlivec, tam se spojme a dosáhneme společně“, našli na československém venkově mezi zemědělskou veřejností velký ohlas. A do kolektivizačních let bylo Československo opravdu družstevní velmocí v tom pravém smyslu. Připomeňme, že mezi nejzákladnější principy svobodného družstevnictví patří dobrovolnost organizace, dobrovolné členství, družstevní samospráva a podíly, které vyjadřují míru zainteresovanosti všech členů.

Takže reakce rolníků na zákon o JZD byla kladná?

Rozhodně ne. Přesvědčení uvnitř komunistických špiček na jaře 1949, když kolektivizační kampaň startovala, že na myšlenku zastřešující družstevní organizace v podobě JZD veřejnost přistoupí, bylo liché. Komunistické vedení pak sahalo k různým opatřením, velmi záhy dalo pokyn do krajských a okresních organizací, že je v každém okrese třeba založit a vybudovat takzvané vzorné JZD, jež mělo sloužit jako vzor motivace pro ostatní, se absolutně nezdařilo, naopak v mnohých případech to bylo kontraproduktivně vnímáno jako spíše odstrašující vzor. Kolektivizace postupem času tak nabírala stále větší perzekuční a represivní charakter.

Kdo mohl jednotné zemědělské družstvo řídit? Kdokoliv?

Většinu první kolektivizační dekády, tedy v padesátých letech, byli do vedení JZD dosazováni lidé spíše podle kádrových materiálů než profesních znalostí. Nebylo výjimkou, že družstva řídili zedníci, topiči, zkrátka lidé z úplně odlišných profesí bez jakékoliv zkušenosti s odbornou zemědělskou prací, Ale i bez zkušenosti s nějakou manažerskou funkcí. Jejich hlavní, a leckdy jedinou, kvalifikací bylo členství v komunistické straně.

A dokdy inkriminovaný zákon o jednotných zemědělských družstev z roku 1949 platil?

V podstatě se jednotná zemědělská družstva začala transformovat až po listopadu 1989. V souvislosti se zákony, které otevřely možnost restituovat půdu. To znamená, že platil po celých těch 40 let komunistické vlády.

Vy jste o této problematice napsal knihu Kolektivizace venkova v Horním Polabí. Jedná se o vzorový příklad, jak celá kolektivizace u nás probíhala?

Ve své knize jsem se snažil především postihnout všechny důležité fenomény kolektivizace: onen proklamovaný fenomén dobrovolnosti, fenomén odporu, a nakonec fenomén spolupráce, neboť proklamovaná dobrovolnost zůstávala během prvních aktivních kolektivizačních let jen na papíře a represivní postupy jednoznačně získávaly převahu. Snažil jsem se odpovědět na otázku, jak byla myšlenka jednotných zemědělských družstev na venkově přijímána? Pro diverzifikaci jsem si vybral příklad dosídlenecké obce, o nichž většinově panuje přesvědčení, že tam kolektivizace probíhala snadněji. Opak je pravdou. Mnohé kolektivizační projekty zůstávaly ve vysídleném a nově dosídleném pohraničí pouze na papíře. Jenom se to tvářilo jako fungující JZD. A popsal jsem zde i fenomén spolupráce ve smyslu praktik Státní bezpečnosti, která využívala i ty nejtemnější techniky provokace proto, aby eliminovala, řekněme, přirozený selský odpor proti kolektivizování.

Pane Urbane, mockrát děkuji za rozhovor.

<https://www.ustrcr.cz/jiri-urban-o-dopadu-zakona-o-jzd-na-ceskoslovensky-venkov>